

ні тероризму, ні мафії взагалі не існує, оскільки вони просто не витримують конкуренції з терором [10, с.36-39; 11, с.42].

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що словосполучення «державний тероризм», «держава-терорист», «держава-злочинець», тощо як такі, що не мають наукової і правової підстави, слід віднести до різного виду своєрідного «красного слівця», «крилатого вислову», певного епітету, тобто літературного прийому, який дає додаткову образну характеристику. А тому зазначені словосполучення придатні для використання хіба що в журналістиці, але не в наукових дослідженнях.

Список літератури: 1. Словарь иностранных слов. 10-е изд. стереотип. М., 1983. 2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Пол ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. 17-е изд., стереотип. М., 1985. 3. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М., 1985. 4. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование). М., 2000. 5. Словарь криминологических и статистических терминов / Составители Кальман А.Г., Христич И.А. Харьков, 2001. 6. Демиденко В.В., Прух В.М., Шемякин А.Н. Пиратство, терроризм, мошенничество на море (правовые аспекты). 2-е изд. Одесса, 1997. 7. Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. М., 1998. 8. Блищенко В.И. Международноправовые проблемы государственного терроризма (на примере Чили): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1989. 9. Крылов Н.Б., Решетов Ю.А. Государственный терроризм – угроза международной безопасности // Советское государство и право. 1987. № 2. 10. Замковой В.И., Ильчиков М.З. Терроризм – глобальная проблема современности. М., 1996. 11. «Круглый стол» журнала «Государство и право» на тему: «Терроризм: психологические корни и правовые оценки» // Государство и право, 1995. № 4.

Надійшла до редколегії 03.01.02

В.М. Трубников

НОВЕ ПРО СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

У Конституції України є одна стаття, яка дуже виділяється серед інших статей не тільки своїм високим пафосом, але й глибоким змістом. Це стаття 3 Конституції України, яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Державна відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, с. 4]. До положень статті 3 дуже часто звертаються багато дослідників, розуміючи, що головним діючим суб'єктом у нашому житті є людина.

Яке ж мають значення ці міркування для теорії кримінального права? Саме пряме. Бо головним діючим об'єктом і суб'єктом і в теорії кримінального права повинна бути людина (не особистість злочинця, не особа, що вчинила злочин, а, підкреслюю, людина).

Новий КК України 2001 р. дійсно зробив поворот до людини. Про це свідчать і положення Загальної частини, і структура Особливої частини. Але, вважаю, цього недостатньо.

Головний недолік, – це все ж недостатня увага до людини; особливо в такому важливому інституті теорії кримінального права як склад злочину, де людині приділяється недостатньо уваги. Адаже до складу злочину ми звертаємося щоразу, коли потрібна юридична кваліфікація вчиненого. Як правильно відзначав М.І. Бажазов, «склад злочину завжди знаходить своє вираження в кваліфікації злочину; установлюється як би зв'язок між діянням і тими складом, ознаки якого описані у кримінальному законі» [2, с.28].

Згадаємо, склад злочину – це сукупність необхідних ознак відповідного злочину, передбаченого кримінальним законом; сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують відповідно до діючого кримінального законодавства визначене суспільно небезпечне діяння як злочин (об'єкт, об'єктивний сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона), при наявності яких може бути поставлене питання про притягнення особи за вчинення злочину до кримінальної відповідальності. Тобто для притягнення конкретної особи до кримінальної відповідальності і визнання її винною за діючим кримінальним законодавством необхідно обов'язково установити, що у вчиненому ним суспільно небезпечному діянні має місце склад визначеного, конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною КК України. Таким чином, встановлення в діях особи визначеного, конкретного складу злочину є за діючим кримінальним законодавством єдиною підставою кримінальної відповідальності.

У юридичній літературі, присвяченій аналізу складу злочину, підкреслюється, що до складу злочину відносяться тільки ті ознаки злочину, які характеризують його сутність, свідчать про його суспільну небезпеку, якості, що відрізняють його від інших деліктів, передбачених нормами інших галузей права (адміністративно-правових, цивільно-правових; і т. ін.). Але, у той же час, говориться і про існування ознак, що не відносяться прямо і безпосередньо до складу злочину, що можуть мати значення для встановлення виду і строку покарання, мати доказове значення для встановлення провини особи у вчиненні злочину, і будь-які інші обставини, що не мають особливого кримінально-правового або кримінально-процесуального значення, а є факторами, що характеризують даний злочин як окреме, самостійне, одиничне явище.

Якщо звернутися до суб'єкта, то ми побачимо, що увага тут приділяється, насамперед, двом ознакам – віку й осудності. У ч. 1 ст. 18 КК України говориться, що «суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність». Відразу вказується, що обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є осудність особи. А в ч. 1 ст. 19 КК України розшифровується поняття осудності: «осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Дані ознаки, що характеризують суб'єкт злочину, включаються в загальне вчення про склад злочину. У статтях Особливої частини КК України можуть бути передбачені окремі властиві тільки даному складу злочину властивості суб'єкта.

Не можна заперечувати, дійсно, ці ознаки, що стосуються суб'єкта злочину, представляють велике значення, оскільки вчинення суспільно небезпечного діяння неосудною чи малолітньою особою не є злочином і

лана особа не може підлягати кримінальній відповідальності. Таким чином, у подібних випадках у діях винних осіб немає і складу злочину.

Але для повної характеристики особистості винного їх явно недостатньо. Для притягнення до кримінальної відповідальності й обрання справедливої міри покарання необхідна вся повнота відомостей про особистість, а не тільки дані, що характеризують його вік і осудність. Тому, думаю, у цьому плані можна погодитися з думкою А.М. Трайніна, який вважав помилковим віднесення осудності і досягнення законом встановленого віку кримінальної відповідальності до вчення про суб'єкта злочину і пропонував розглядати їх поза зв'язку з вченням про склад злочину [3, с. 191].

Вважаємо, що для повного й об'єктивного аналізу всіх сторін, характерних особистісних ознак людини, яка вчинила злочин, недостатньо тільки наявність двох ознак: осудності і віку. Для того, щоб мати повне і всеосяжне уявлення про всі сторони і властивості даної особи, потрібні знання про його інші психічні характеристики, що особливо важливо для встановлення причин і умов вчинення злочину (усіх його детермінант), а також наступного здійснювання процесу карально-виховного процесу при виконанні відбування кримінального покарання. Зокрема, у літературі відзначається, що особливе місце у суб'єктивній стороні злочину займають емоції, тобто переживання особи, які супроводжують підготовку злочину і процес його вчинення [4, с. 220; 5, с. 120; 6, с. 216-218; 7, с. 156]. У деяких випадках цей компонент психологічної діяльності прямо передбачений у складі (наприклад, умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання), однак особливе емоційне тло, як відзначає В.П. Смельянов, «може бути властиве багатьом іншим злочинам і, у першу чергу, злочинам терористичної спрямованості, які найчастіше відбуваються в тих випадках, коли емоції переважають над розумом і приводять до суспільно небезпечних проявів нетерпимості, екстремізму, політичного, націоналістичного або релігійного фанатизму» [8, с. 248]. Безумовно, особливий емоційний стан особи впливає на розвиток злочинного діяння, однак навряд чи вірно відносити цей компонент до суб'єктивної сторони, а не до суб'єкта злочину, тим більше, що особливий стан особи знаходить законодавче закріплення в такому стосовно до суб'єкта злочину кримінально-правовому інституті як обмежена (зменшена) осудність. Норми, що характеризують подібний стан особи, передбачені законодавством багатьох країн. Причому сам термін, який позначає даний стан психіки винної особи, може бути різним. Так, у ст. 20 КК України і ст. 14 Кримінального закону Латвії є термін «обмежена осудність», у ст. 29 КК Республіки Білорусь – «зменшена осудність», а в ст. 22 КК Російської Федерації взагалі відсутній який-небудь спеціальний термін і стаття називається «Кримінальна відповідальність осіб із психічними розладами, що не виключають осудності». По-різному вирішена і давня суперечка про те, чи є зменшена (обмежена) осудність проміжним станом між осудністю і неосудністю чи складовою частиною осудності.

Крім категорії «зменшена (обмежена) осудність» ч. 3 ст. 20 КК РФ і ч. 3 ст. 27 КК РБ містять інститут так званої «вікової осудності», що, на

вдміну від зменшеної осудності, служить підставою для звільнення особи (але тільки неповнолітнього) від кримінальної відповідальності [більш детально див.: 8, с. 261–263].

У зв'язку зі сказаним пропонуються два варіанти: 1) або доповнити характеристику суб'єкта злочину ще такими ознаками як «інші психічні властивості індивіда (темперамент, спрямованість, характер, здібності)»; 2) або вивести, як це у свій час пропонував А.М. Трайнін, осудність і досягнення встановленого законом віку кримінальної відповідальності за рамки складу злочину, і розглядати їх при кваліфікації кожного конкретного злочину, поряд з іншими психічними властивостями індивіда (темпераментом, спрямованістю, характером, здібностями).

Правда, на наш погляд, кращим, є все-таки, перший варіант, особливо якщо враховувати той факт, що новий Кримінальний кодекс України у ст. 20 КК України вперше передбачив можливість кримінальної відповідальності за певних умов і осіб, обмежено осудних. Це пояснюється двома моментами: по-перше, з боку законодавця більш уважно і пильно увагою до суб'єкта злочину; по-друге, при кваліфікації злочину мати можливість передбачити і подібні варіанти, коли особа знаходиться, якби в прикордонному стані, що знижує здатність особи усвідомлювати значення своїх дій і контролювати їх, але в той же час не в такому стані, щоб можна було визнати цю особу неосудною.

Очевидно, варто зробити ще один крок: визнати нагальну потребу враховувати при кваліфікації вчиненого і всю сукупність психічних властивостей винної особи, яка вчинила злочин, тобто при установах відповідності діяння, вчиненого суб'єктом, складу злочину, передбаченого кримінальним законом, аналізувати і такі «інші психічні властивості» особи як темперамент, спрямованість, характер і здібності.

Адже якщо розглядати при характеристиці суб'єкта злочину тільки такі властивості, як вік і осудність, ми одержимо неповне уявлення про людину і її властивості. А нам вкрай треба мати цілісну сукупність усіх психічних властивостей особи, тобто типові для даної людини особливості його психіки, і, у результаті, ми одержимо повне уявлення про те, яким чином у процесі вчинення злочину, як відзначають психологи, зовнішній вплив переходить у внутрішній, відображається в психіці і стає регулятором поведінки і діяльності конкретного індивіда. Вищелення окремих сторін чи властивостей особи, або абсолютизація окремих сторін психіки може привести до помилкових висновків і неправильної кваліфікації вчиненого.

До психічних властивостей особистості відносяться: 1) темперамент; 2) спрямованість; 3) здатності і 4) характер. Під темпераментом розуміються індивідуальні особливості психічної діяльності, обумовлені уродженим типом вищої нервової діяльності, динаміка реалізації психічних процесів (сангвініки, холерики, флегматики, меланхоліки). Спрямованість визначається як ієрархія потреб і стійких мотивів поведінки, ціннісних орієнтацій і установок. Характер – це узагальнені способи поведінки, тип адаптації до середовища. Під здібностями розуміються психофізіоло-

гічні регуляційні можливості, що виявляються в конкретних видах діяльності [9, с. 47-48].

Аналіз перерахованих психічних властивостей індивіда, поряд з обов'язковими ознаками суб'єкта злочину, як вік і осудність, дадуть нам повне уявлення про дану особистість, і дозволить прийняти правильне рішення при кваліфікації дії винного, тому що кожна особистість індивідуальна сама по собі, має в порівнянні з іншими неповторні сполучення психічних якостей і особливостей. І нам, насамперед, варто виявити домінуючі її узагальнені мотиви його життєдіяльності і поведінки у момент вчинення злочину.

Багато дослідників пов'язують вчинення злочину з так званою криміногенною ситуацією, коли зовнішні обставини (зовнішнє соціальне середовище) стають вирішальним фактором, який провокує злочин, створює умови для його вчинення. З такою позицією не можна погодитися, тому, що будь-який злочин відбувається не завдяки яким-небудь криміногенним ситуаціям, а як наслідок, результат існування визначених стійких особистісних властивостей людини, що вступають у конфлікт із зовнішнім середовищем; злочин виступає як результат переломлення системи зовнішніх обставин через систему сформованих у індивіда внутрішніх умов. Думаю, тут доречно привести слова відомого російського психолога А.Ф. Лазурського, що відзначав, що перекручений розвиток людської особистості пов'язаний не з відсутністю чи недостатністю тих чи інших психічних якостей (розуму, волі, емоцій), а здебільшого з невідповідністю між особливостями психіки і тими зовнішніми умовами, у яких відбувається розвиток людини [10, с. 27].

У бесідах із засудженими, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, звернуло на себе увагу те, що майже усі вони, намагаючись зняти із себе відповідальність, пояснювали причину вчинення злочину не наявністю у себе негативних властивостей і якостей, а бачили причину у зовнішніх обставинах, у поведінці інших людей. Це говорить про відсутність самокритичності, відсутність бажання визнати свою провину і покаятися. Багато хто з них характеризуються високим рівнем домагань при низьких можливостях їх реалізації, що й приводить до конфліктів із законом. Нерідкі випадки і деградації особистості, коли спостерігається розпад ціннісно-нормативної системи особистості, коли особистість перекручено відображає і реагує на дійсність, і часто поведінка таких осіб викликається, визначається потребами найнижчого рівня.

Як це не парадоксально, але у багатьох випадках злочинці своїй злочинній діяльності звичайно надають позитивний особистісний зміст. «Звичайно думають, – відзначав Л.М. Толстой у своєму романі «Воскресеніє», – що злодій, убивця, шпигун, повія, визнаючи свою професію дурною, повинні викладатися їй. Відбувається ж зовсім зворотнє. Люди, долені і своїми гріхами-помилками поставлені у відоме становище, як би воно не було несправедливим, складають собі такий погляд на життя взагалі, при якому таке становище видається їм гарним і поважним. Для підтримки ж такого погляду люди інстинктивно тримаються того кола лю-

дей, у якому визнається складене ними про життя і про своє в ній місце поняття» [11, с.151-152].

Психічне життя особистості і мікросередовище перебувають у нерозривному зв'язку з їх діяльністю. Діяльність може бути охарактеризована у вузькому і широкому значенні. Під діяльністю у вузькому змісті розуміється «система, що має будівлю, свої внутрішні переходи і перетворення, свій розвиток» [12, с. 85]. У широкому значенні діяльність розглядається як цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт. Поза відносинами суб'єкта й об'єкта діяльність не існує. Діяльність завжди пов'язана з активністю суб'єкта, спрямована на об'єкт. У психології під діяльністю людини розуміється та чи інша (внутрішня чи зовнішня) активність людини, спрямована на досягнення поставленої мети [13, с. 248]. Суб'єктом діяльності у всіх випадках виступає людина чи група людей, у той час як об'єктом діяльності може бути і людина, і тварина, і неживий предмет.

Розглядаючи категорію діяльності, необхідно окреслити відношення між пов'язаними з діяльністю, але з нею не співпадаючими поняттями «поведінка» і «спілкування».

Поведінка людини може бути визначена як зміна стану людини щодо середовища і регуляція своїх вчинків. На думку В.В. Романова, «поведінка – це зовнішній прояв діяльності, дій людини, процес взаємодії з навколишнім середовищем, опосередкований його зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) активністю» [13, с. 249].

Як відзначав у свій час С.Л. Рубінштейн, «специфічна особливість людської діяльності полягає у тому, що вона свідомо і цілеспрямована. У ній і через нею людина реалізує свою мету, об'єктує свої задуми й ідеї в перетворюючу нею дійсність» [14, с. 8]. Трохи схоже визначення поняття поведінки людини дає М.І. Спїкеев, як «форма і способи взаємодії індивідів і соціальних груп з навколишнім середовищем, опосередковані індивідуальними установками, соціальними нормами і соціально-рольовими стандартами» [15, с. 458].

Саме в поведінці особистості виражається ставлення її до зовнішніх обставин. Людина, як мисляча істота, приймаючи те чи інше рішення, здатна оцінювати фактичні обставини, при яких вона діє, характер, значення і наслідки своїх дій і свідомо використовує визначені обставини для досягнення своїх цілей, у тому числі і злочинних, розуміючи (усвідомлюючи), що робить протиправні дії, незважаючи в той же час вимогами діючих законів. Правда, тут не можна не забувати тієї особливості, що завжди спостерігається певний зв'язок і залежність між поведінкою як більш широким поняттям і діяльністю: усяка діяльність завжди включає поведінку, і всяка поведінка певною мірою виражає діяльність. Поведінка і діяльність особистості здійснюються у соціальному середовищі. У процесі поведінки і діяльності у особистості виникають міжособистісні відносини, що будуються відповідно до норм, які існують у макросередовищі і мікросередовищі.

Що ж стосується поняття «спілкування», то слід зазначити, що воно (спілкування) виступає однією з форм взаємодії людей у процесі їхньої діяльності. Спілкування служить засобом організації взаємодії людей у ході їхньої спільної діяльності.

У спілкуванні виділяють природну, психологічну і соціальну сторони. Спілкування охоплює досить широкую область соціальної сфери. У спілкування вступают індивіди між собою; окремі люди, з одного боку, і соціальні групи різного роду спільності – з іншої. Воно встановлюється в ролі, побуті, трудовому колективі в процесі виробництва, у суспільстві [16, с. 27-29; 17, с. 7]. Якщо в нормальних умовах роль спілкування тріхи замаскована, то в процесі протікання процесу соціалізації особистості вона виступає як необхідний засіб взаємодії людей, процес соціалізації неможливий без спілкування. Спілкування обумовлене поведінкою і діяльністю індивіда, сприяє реалізації суспільних відносин між людьми.

К.Маркс і Ф.Енгельс писали, що «індивіди як фізично, так і духовно творять один одного...» [18, с. 440]. Причому, індивідуальне існування і його функціонуючий вплив на людину розкриваються у сфері соціального спілкування. «Рольник індивіда обумовлений розвитком всіх інших індивідів, з якими він знаходиться в прямому чи непрямому спілкуванні» [18, с. 440].

У той же час людину не можна «зробити», «виліпити» як річ, продукт, як пасивний результат ззовні. Її не можна нав'язати суму певних якостей [19, с. 75]. Відповідні особистісні властивості людини здобуває у процесі діяльності, спілкування з іншими індивідами, групами людей. Тільки таким чином людські якості стають частиною сутності індивіда, а їхня конкретна сукупність – індивідуальністю.

Кожна окрема людина являє собою неповторну індивідуальність. Разом з тим індивід – це носій загальнолюдських якостей, сутності людини як родової істоти. Добре про це сказав А.І. Гершен: «Кожна людина спирається на страшне генеалогічне дерево, корені якого ледяє чи не йдуть до Адамова раку за нами, як за прибережною хвилею, відчувається натиск цілого океану – всесвітньої історії; думка всіх століть на цю хвилину в нашому мозку...» [20, с. 252].

Отже, для більшості злочинців вчинення злочину пов'язане з їхніми психічними відхиленнями, властивостями їхньої психіки, які є визначальними і вирішальними у процесі вчинення злочину. Точне і повне визначення сфери умов формування мотиваційної системи особистості злочинця і сфери умов формування і вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння дозволить намалювати нам об'єктивну картину вчинення злочину, провести кваліфікацію учиненого відповідно до вимог закону.

Пропоную розширити поняття осудності і внести наступну редакцію ч. 1 ст. 19 КК України: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, яка володіє іншими психічними властивостями (темпераментом, спрямованістю, характером, здібностями)».

1. на закінчення, у цих своїх міркуваннях і висновках хочу сподіватись, насамперед, на підтримку своїх прихильників, але одночасно з інтересом хотілося б вислухати і своїх опонентів.

Список літератури: 1. Конституція України. Х., 1998. 2. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск, 1992. 3. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. М., 1957. 4. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. 2-е изд. перераб. доп. М., 1999. 5. Уголовное право. Часть Общая, Часть Особенная: Учебник / Под ред. проф. Л.Д. Гаухмана, проф.

Л.М. Колодкина и проф. С.В. Максимова. М., 1999. 6. Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. Проф. В.Н. Петрашева. М., 1999. 7. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник / Под ред. проф. Б.В. Здравомыслова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., 2000. 8. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование). М., 2000. 9. Спикеев М.И. Основы общей и юридической психологии: Учебник для вузов. М., 1996. 10. Лазурский А.Ф. Классификация личностей. Л., 1924. 11. Толстой Л.Н. Полн. собр. соч. Т. 32. М., 1975. 12. Львонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1975. 13. Ромшинов В.В. Юридическая психология: Учебник. М., 1999. 14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. У 2 т. М., 1989. Т. 1. 15. Спикеев М.И. Юридическая психология. Учебник для вузов. М., 2000. 16. Давышин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. М., 1973. 17. Давышин И.Н. Основные вопросы уголовно-правовой охраны общественного порядка: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 1975. 18. Маркс К. и Энгельс Ф. Немецкая идеология // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. М., 1955-1983. Т. 3. 19. Социальная психология. Крат. очерк / Под общ. ред. Г.П. Предвечного и Ю.А. Шерковина. М., 1975. 20. Гершен А.И. Собр. соч. В.30-ти т. М., 1957.

Надійшла до редакції 03.01.02

М.М. Сапга

ПРОСТІР ЗЛОЧИННОСТІ: МЕЖОВІ КОЛІЗІЇ

Термін «злочинний простір» був запропонований І.П. Рушенком, який в свою чергу спирався на роботи П. Сорокіна і Г. Зіммеля про соціальний простір, теорію соціального поля П. Бурдьє та на особистий аналіз значного обсягу емпіричного матеріалу. «За аналогією із світлою стороною соціуму, – пише І.П. Рушенко, – тут (у «злочинному просторі» – М.С.) також є своя стратифікація, позитив і диспозиції, соціальні групи, «низ» і «верх» тощо. Простежуються, принаймні, дві чільні вісі диференціації (стосовно професійної злочинності) – горизонтальна і вертикальна. До горизонтальної напрямку диференціації можна віднести соціально-територіальний і, з певними застереженнями, професійний розподіл злочинних професій. <...> Вертикальну вісь становлять позитив, які відповідають за старшинство, вони позначають ієрархію в злочинному світі» [1, с.221]. Використовуючи методологію П. Бурдьє щодо соціального поля – соціальних полів: економічного, політичного, соціального, символічного і кримінально-правового. Вказані розробки автора складають потужний базис для подальшого соціологічного аналізу простору злочинності і вирішення різноманітних завдань, цікавих з наукового боку і корисних з соціального.

Зазначимо, що не менш цікаві і важливі теми та завдання аналітичних досліджень виникають при розгляді різноманітних колізій на межах різних просторів. Так, розвиток природничих наук значною мірою обумовлюється досягненнями різноманітних міжгалузевих наукових дисциплін. Наприклад, вивикнення такої сфери досліджень як математична фізика дало в свій час потужний імпульс розвитку теоретичної і експериментальної фізики. Подібне відбувається і в суспільних науках. Майже всі галузевої соціології: соці-